

МОНІТОРИНГ ЗАГРОЗ ДЛЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ

Вища освіта (ВО) як суттєвий чинник забезпечення конкурентоспроможності й економічної безпеки країни є найбільш вразливою ланкою для викликів глобалізації та внутрішніх загроз. У національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [1] зазначається, що розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави відбувається на тлі певної множини ризиків і загроз, серед яких: нестабільність економіки, обмеженість ресурсів для забезпечення системної реалізації всіх завдань і заходів, передбачених стратегією; розширення суспільства за матеріальним становищем сімей; негативний вплив складної демографічної ситуації; несприйняття частиною суспільства запропонованих реформ; неготовність деяких освітян до інноваційної діяльності; недостатня підготовленість органів управління освітою до комплексного вирішення нових завдань, до координації діяльності всіх служб та інституцій.

Починаючи з 2020 року новим для розвитку освіти викликом глобального рівня стала пандемія COVID-19: за оцінками ЮНЕСКО, більше 1,5 млрд студентів в 165 країнах світу не мали можливості відвідувати заняття [2]. Пандемія змусила глобальну академічну спільноту врахувати нові реалії функціонування освітніх закладів та звернутися до нових методів навчання, включаючи дистанційне та онлайн-навчання. Крім того, економічний спад, спричинений впливом пандемії, не міг не позначитися на системі ЗВО, зокрема спричинивши: скорочення можливостей для випускників ЗВО; скорочення попиту на освітні послуги через неплатоспроможність окремих верств населення; зміну в поведінці студентів по відношенню до форм навчання та надання переваги окремим програмам.

За результатами аналізу української і зарубіжної наукової літератури [3] зроблено висновок про необхідність розроблення моделі розвитку системи вищої освіти України (СВОУ) з урахуванням множини чинників зовнішнього середовища. Встановлено, що управління економічною безпекою СВОУ, з одного боку, характеризується як сукупність економічних відносин, що уможливають протидію загрозам порушення рівноваги і стійкості СВОУ, а з іншого – як процес, спрямований на створення умов для безперервної адаптації господарської діяльності, економічного механізму ЗВО до досягнення поставлених цілей у динамічних умовах зовнішнього середовища.

Аналіз наукової літератури та особливостей функціонування СВОУ засвідчив, що економічна безпека вищої освіти залежить від множини чинників різного походження, їх сили та тривалості дії [4]. Так, чинники-загрози для економічної безпеки СВОУ згруповано у 2 групи: (1) внутрішні (нераціональне використання наявних фінансових ресурсів і нездатність до їх залучення із зовнішніх джерел; неефективна кадрова структура та система мотивації праці НПП у системі ВО; неефективний менеджмент; невідповідність спеціальностей і освітніх програм ринковій кон'юктурі; зниження рівня якості підготовки випускників ЗВО, невідповідність їх знань сучасним потребам ринку праці; відсутність досвіду взаємодії ЗВО із стейкхолдерами; низький рівень інформатизації та відсутність ресурсів для цифровізації освітнього процесу, неготовність окремих ЗВО для запровадження дистанційної форми навчання); (2) зовнішні (вплив на розвиток освітньої сфери пандемії COVID-19 та необхідність адаптації ЗВО і системи управління вищою освітою до нових умов існування; конкуренція на зовнішньому та внутрішньому ринку освітніх послуг; зміна структури економіки та обумовлене цим скорочення потреби у фахівцях з вищою освітою різного профілю; низький рівень платоспроможності населення; демографічна ситуація та скорочення потенційної кількості абітурієнтів; відтік висококваліфікованих викладачів та науковців за кордон; недофінансування СВОУ та, як наслідок, зниження її привабливості для висококваліфікованих кадрів; інвестиційний клімат та інвестиційні ресурси; неефективна система управління та регулювання ВО; тарифи на енергоресурси, комунальні послуги). В той же час, необхідно відзначити існування чинників-можливостей для розвитку СВОУ, серед яких: державна політика у сфері освіти; кон'юнктура ринку праці в контексті пропозиції науково-педагогічних кадрів та попиту на фахівців певних спеціальностей; система ліцензування та акредитації; система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів.

Для побудови дієвої системи забезпечення економічної безпеки СВОУ з урахуванням наявних і потенційних загроз необхідно розробити науково-методичне забезпечення процедур прогнозування, моніторингу і аналізу загроз та можливостей розвитку СВОУ та певних ЗВО в контексті забезпечення економічної безпеки, формування адекватної сучасним умовам системи стратегічного управління в

умовах невизначеності та ризиковості зовнішнього середовища.

Зважаючи на сутність цих чинників, зроблено висновок, що показники, які визначають стан зовнішнього середовища ВО, мають різну розмірність. Потребує розв'язання проблема порівняння їх між собою та в часі, що зумовлено наступним: (1) відмінністю в одиницях вимірювання різних показників та характеристикою їхнього впливу на інтегральний (узагальнюючий) показник економічної безпеки; (2) межами змін показників у динаміці, що ускладнює процес інтегрального оцінювання економічної безпеки СВОУ; (3) взаємозалежністю між чинниками зовнішнього середовища, унаслідок чого зміни одних показників можуть призводити до змін інших.

Оцінювання інтенсивності та напряму впливу кожного локального індикатора стану зовнішнього середовища за впливом на стійкість СВОУ, а отже, рівень її економічної безпеки, може здійснюватися з використанням різних методів. Зважаючи на відсутність досвіду щодо кількісного оцінювання значень локальних чинників розвитку ВО України, варто використати методи відносних величин та експертного оцінювання для визначення їхнього рівня. Доцільним слід вважати застосування шкали бажаності при оцінюванні впливу чинників зовнішнього середовища на рівень економічної безпеки, що зумовлено її перевагами як методу стандартизації показників. Так, дана шкала належить до психофізіологічних шкал, призначенням якої є встановлення відповідності між натуральними значеннями параметрів, які досліджують (у цьому випадку – чинниками зовнішнього середовища), та психологічними оцінками інтенсивності та спрямованості їх впливу на можливості розвитку СВОУ в контексті забезпечення її економічної безпеки. В основі такого підходу – ідея побудови узагальнюючого критерію оптимізації сукупного впливу множини різновекторних чинників шляхом їх згортання в єдиний показник із використанням деякої безрозмірної шкали, яку запропонував Е. Харрінгтон [5]. Наведений підхід рекомендований до використання при визначенні інтегрального показника (індексу) стану зовнішнього середовища СВОУ [6, 7], який слугуватиме узагальнюючою характеристикою впливу множини індикаторів зовнішнього середовища, що мають різну інтенсивність та направленість впливу, для одержання найбільш об'єктивної підсумкової оцінки.

Оцінити рівень інтегрального показника стану зовнішнього середовища за впливом на економічну безпеку СВОУ пропонується за формулою, яку побудовано відповідно до підходів [6, 7]:

$$I_{3C}^{НСВО} = \sum_{n=1}^m a^n \cdot G_1^n(t_i) - \sum_{n=1}^m a^n \cdot G_3^n(t_i) \pm \sum_{n=1}^m a^n \cdot \tilde{G}_2^n(t_i),$$

де $G_1^n(t_i)$ – стан n -го чинника зовнішнього середовища, що на момент часу t_i відповідає такому

значенню за теорією бажаності [5], особливості та інтенсивність впливу якого на можливості розвитку ВО можна передбачити та який сприятливо впливає на рівень економічної безпеки СВОУ (чинник можливостей); $G_3^n(t_i)$ – стан (значення) n -го параметра зовнішнього середовища, який на t_i -й момент часу знаходиться поза межами значень, що відповідають інтервалу бажаності, й негативно впливає на можливості розвитку системи вищої освіти (є несприятливим, характеризує рівень загроз і небезпек з боку зовнішнього середовища); $\tilde{G}_2^n(t_i)$ – стан n -го чинника зовнішнього середовища, значення якого в t_i -й момент часу не можна однозначно ідентифікувати і (або) виміряти (залежно від зміни ситуації даний чинник можна ідентифікувати як нові можливості або нові загрози у випадку, якщо вони стануть очевидними і будуть ідентифіковані).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page#n10>.
2. COVID-19 и высшее образование: отучиться от прежних навыков ради системы образования на будущее. URL: <https://www.un.org/ru/120159>.
3. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.: наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2. Ч. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Ін-т вищої освіти / Лисиця Н. В., Чорнойван Г. П., Стельмах Н. А., Айвазова Л. М., Бублик Н. М.; наук. консультант Корольов Б. І.; за ред. Рогова П. І.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. Київ, 2014. 416 с.
4. Тарасенко І. О., Тарасенко О. С. Методологія моніторингу загроз розвитку системи закладів вищої освіти України в умовах глобалізації. *Управління безпекою вищої освіти та її економічне регулювання в сучасних умовах*. Колектив авторів за заг. ред. академіка НАПН України, заслуженого працівника освіти України, д-ра екон. наук, професора І. М. Грищенка; д-ра екон. наук, професора І. О. Тарасенко. К.: КНУТД, 2020. 456 с. С. 58–79.
5. Harrington E. C. The Desirability Function. *Industrial Quality Control*. 1965, April, P. 494–498.
6. Тарасенко О. С. Ідентифікація загроз та можливостей розвитку вищої освіти в контексті управління економічною безпекою. *Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки: колективна монографія*. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів: ЧНТУ, 2017. 350 с. С. 289–301.
7. Колобов А. А., Омельченко И. Н., Орлов А. И. Менеджмент высоких технологий. Интегрированные производственно-корпоративные структуры: организация, экономика, управление, проектирование, эффективность, устойчивость. Москва: Издательство "Экзамен", 2008. 621 с.